

21/12

den, och att ansees samma motiv i USA anføres för att man skall lämna Europa åt sitt öde och låta den påbörjade likvidationen ha sin gång. Det uppenbara, men av allehanda finter och tanklösheter undanskynda faktum är emellertid att USA och det fria Europa måste hålla ihop och att denna sammanhållning är än viktigare för Europa än för Amerika. De amerikanska kontinenterna

kan driva en isolationistisk politik i beräkning att för några årtionden framåt kunna avskräcka från angrepp — och på några årtionden kan allt förändras. Ett isolerat Västeuropa, det är förintelsen eller den av förintelse följda underkastelsen inom några veckor eller månader. Det förhållandet är och förblir det väsentliga.

Lärt och roligt om litteratur

ÄVEN I SIN SENASTE essäsamling (*Den svenske Faust*, Gleerups, pris 9: 50) framträder professor *Algot Werin* som en forskare med ovanlig förmåga att i sammanträngd form ge väsentliga analyser och idéhistoriska perspektiv. Han ger åtskilligt nytt av upplysningar och uppslag, men det nya smäl-

tes nästan omärkligt in i lätt tillgängliga sammanfattningar; det hör till Werins förtjänster att han inte daltar med sina fynd. Ett fint och balanserat omdöme präglar framställningen; någon gång får man även den kloka försiktighetens avigsida i en tendens till det konventionella och färglösa, främst vid anknypningen till aktuella problem (Sång och strid, Nordiskt frihetsarv).

Werin är en av våra främsta Tegnér-specialister, och två av uppsatserna behandlar Tegnérs kärleksdiktning och Tegnérs mjältsjuka. I båda fallen betonas — under till större delen indirekt kritik av andra författare — hur litet vi egentligen vet om Tegnérs erotik och om upprinnelsen till hans sinnessjukdom. Tegnér har, trots att hans kärleksdiktning ej är särskilt betydande eller omfattande, fått stadgat rykte som erotiker, till stor del på grund av att han i tal och brev skröt med sina upplevelser. Werin utgår liksom Böök från att detta rykte är överdrivet; dock stöder han icke såsom Böök denna uppfattning på den gängse naiva fördomen att skryt över erotiska framgångar är ett bevis på misslyckande. Vad man kunnat fastställa tyder emellertid snarare på en stark sensualism än på segerrika passioner; att *Martina von Schwerin* sade nej är sedan länge väl känt, äldre påståenden om en förbindelse med *Euphrosyne Palm* är nu vederlagda, och man är inte ens säker på hur det var med *Emili Sellén*. "Denne ryktbare erotiker har gått genom livet med obesvarade passioner", det blir Werins med någon tvekan framförda, men åtminstone för närvarande starkt motiverade slutsats.

Den kritiska synpunkten dominerar också den lika utmärkta uppsatsen om Tegnérs mjältsjuka. Slaganfallet 1840 och den följande sinnessjukdomen har sedan länge förklarats vara bevis eller åtminstone starka indicier på att Tegnér led av konstitutionell psykisk ohälsa; den depression på 1820-talet ur vilken dikten *Mjältsjukan* föddes

blir enligt denna uppfattning ett led i utvecklingen av sinnessjukdomen, och de kända kastningarna mellan melankoli och upplymdhet anses visa sjukdomens manisk-depressiva art. Om de flesta människor, och åtminstone om de flesta skalder, lär det emellertid inte vara svårt att införskaffa sådana uppgifter om lynnesväxlingar som i efterhand kan tolkas på liknande sätt. 1820-talets själskris skulle, betonar Werin, sannolikt inte ha omtalats i dylika sammanhang om inte 1840-talets ostridiga sjukdom kommit. Efter en översikt av debatten stannar Werin därför på samma ståndpunkt som han intog för över tjugo år sedan: det är diskutabelt om inte slaganfallet är det primära och sinnessjukdomen det sekundära.

Sedan advokaten Hemming-Sjöberg skrev sitt grundläggande arbete om rättegången mot Carl Jonas Love Almqvist (1929) lär man allmänt ha erkänt att Almqvist verkligen var skyldig till mordförsök på sin gåldenär, ryttmästaren von Scheven. Även Werin böjer sig i detta stycke för Hemming-Sjöbergs bevisning. Men han vänder sig mot dennes tes att Almqvist vid mordförsöket och flykten skulle ha innehaft de

betydande summor som han genom inkassering blivit skyldig von Scheven. Detaljen är inte oviktig: Almqvist framstår i vida mörkare dager om han velat mördra von Scheven för att njuta av en nyförvärvad förmögenhet än om han begått mordförsöket sedan han gjort av med pengarna och bragts till det yttersta. Werins bevisföring kan här inte följas; den synes emellertid vara utomordentligt väl grundad, både psykologiskt och rent sakligt; om uppgiften att Almqvist efter mordförsöket och före avresan från Sverige lånade pengar är riktig, måste den väl anses avgörande.

Några av de mest intressanta uppsatserna avhandlar Goethes betydelse för svensk litteratur. I "Den svenske Faust" talas om hur skilda svenska författare uppskattat och påverkats av Goethes stora drama: Geijer, Viktor Rydberg, Strindberg och Heidenstam ställs i första rummet. Beträffande Strindberg betonas att denne i Mäster Olof tecknar en romantisk och idealistisk Faustbild, i mycket lik den Faust som Rydberg gjorde till representant för tidens politiska och religiösa liberalism; tio år senare kan påverkan från Goethe — om också främst från Nietzsche — spåras i porträttet av fiskerintendenten Borg ("I havsbandet"). "en modern Faust, en naturvetenskapligt bildad, andligen emanciperad övermänniska"; då ännu något

senare Strindberg sysslar med "de ockulta vetenskaperna" framstår han själv som "den svenske Faust", men han påminner nu om "den ursprunglige doktor Faustus", trollkarlen och svartkonstnären, inte om vare sig Goethes eller Rydbergs kultiverade humanist. Kanske kan man diskutera det mellersta ledet i detta perspektiv: är inte Borg snarast lik Strindberg i dennes vetenskapligt-vidskepliga skede och därmed också — i sin blandning av naturalism och lättrogen spekulation — mindre "en modern Faust" än just "den ursprunglige doktor Faustus"?

"Skald ser jag överallt, men mänskan ingenstädes", skrev Tegnér om Goethe. Werin citerar orden i en uppsats "Goethe och vi", som går ut på att försvara Goethe mot dem som funnit hans berömda harmoni irriterande och omänsklig. Goethe ville visserligen, skriver Werin, "anpassa sitt liv efter sin konst, och han gjorde konst av sitt liv; det ligger i detta något som är stötande för mänsklig känsla". Men likväl är den förebräelse som ligger i Tegnér's ord helt ogrundad. Werthers författare kan man inte beskylla för brist på "mänsklighet". Goethe var inte heller i sitt handlingsliv "oberörd och oengagerad"; tvärtom var han — det visar det i Harzresan beskrivna försöket att bistå en okänd olycklig — "hjälp-sam, och han drog sig inte för arbete som andra lika gärna hade kunnat uträdda". Goethes individualism, humanitet och tolerans, visar hans djupa mänsklighet, hans starka känslor och hans känslor för människorna.

Med allt erkännande åt vad Werin här säger förefaller det som om han tagit för lätt på problemet. De många som med en stor beundran för Goethe förenar inte en antipati, men en brist på värme för hans person behöver inte vara okunniga om eller okänsliga för allt detta. De behöver inte ens, eller i första rummet, vara irriterade över det olympiska, balanserade, föreningen av klarsyn och jämvikt. Vad de menar synes Werin själv ha antytt då han efter det nyss citerade uttalandet om Goethes hjälpsamhet skriver: "Det låg medveten strävan i allt detta. Goethe ville inte försumma det praktiska. Han ansåg att hela personligheten borde utvecklas, ingen del fick bli för-

krympt, snedvriden eller förtorkad." Det är väl det beräknade i denna livsstil, själva den förträffliga hushållningen med sig själv som ger ett intryck av torrhet och oberördhet. Men här till kommer något annat. Den som så skickligt värder personligheten, så klokt ser till att erfarenheter och känslor av lämplig art tillförs det egna jagets skattkammare, den blir också benägen att i yttre och inre händelser se något som kan utnyttjas, smältas, omformas för produktion. Naturligtvis gäller detta i viss mån alla författare, och i något mindre mån alla människor — att ångra och förkasta stör uppbyggandet, eller känns åtminstone så. Men den åldrande Goethe liksom den åldrande Thomas Mann ter sig som specialister i denna blott på den egna personens fulländande inriktade framstegsfilosofi. Liksom Hegel lyckas inpassa större tilldragelser i ett schema om mänsklighetens framsteg, tycks dessa båda snillen ha lyckats inpassa det mesta — från krig till personliga svagheter och synder — i ett schema för den egna utvecklingen. För många måste denna lysande andliga ekonomi vara tivelaktig vid sidan av en Tegnér's eller en Dostojevskij's språng mellan passion, ängest, hopplöshet och tro. Det går inte att sudda ut skillnaden mellan olympiern och den kämpande människan.

HERBERT TINGSTEN